

Maks Furijan

(Iz arhiva Slovenskega gledališkega in filmskega muzeja)

19. sept. letos je praznoval 80-letnico rojstva Maks Furijan, slovenski gledališki umetnik in pedagog, nagrajenec z Borštnikovim prstanom.

Bil je učenec Milana Skrbinška med leti 1927—1936 angažiran v Mariboru, zatem v Osijeku, Skopju in Zagrebu do prvih poveljnih let, ko se je vrnil v Slovenijo.

Svoje ustvarjalne sile je po letu 1947 delil v glavnem med igralske kreacije v osrednji slovenski gledališki hiši — Drami SNG v Ljubljani — in pedagoško delo na AIU (kasneje AGRFT). Sodeloval je tudi pri filmu, na radiu in televiziji.

Kljub visoki starosti je jubilarant še vedno dragocen in ustvarjalen sodelavec na domala vseh omenjenih področjih.

SGFM hrani nekaj rokopisnih pisem, ki ilustrirajo Furijanove začetke (1), njegovo zgodnjo skrb za masko (2), ki ga je uvrstila med pedagoge naše prve visoke šole za gledališče, njegovo navezanost na slovensko gledališko tvornost (3) ter željo po aktivnem poseganju v umetniški program oz. iskanje možnosti za svojo igralsko izpoved (4).

Ob različnih priložnostih so bile že izrečene tople besede, ocene Furijanove prehojene poti in vrhunskih dosežkov. Eno zadnjih tehtnejših predstavlja utemeljitev za podelitev Borštnikovega prstana Maksu Furijanu, ki jo je zapisal dr. Bruno Hartman (5) in je bila objavljena v publikaciji Borštnikovega srečanja 1979.

F. S.

1

Gospod intendant!

Devdelija, 12. VI. 1925

Podpisani se obračam do Vas s prošnjo, ali bi lahko prihodnje leto upal odnosno zaprosil za angažma v Nar. gle. Maribor?

Dovolite, da Vam v par besedah pojasnim, kako pridem do tega skoraj uradnega in naravnost drznega vprašanja!

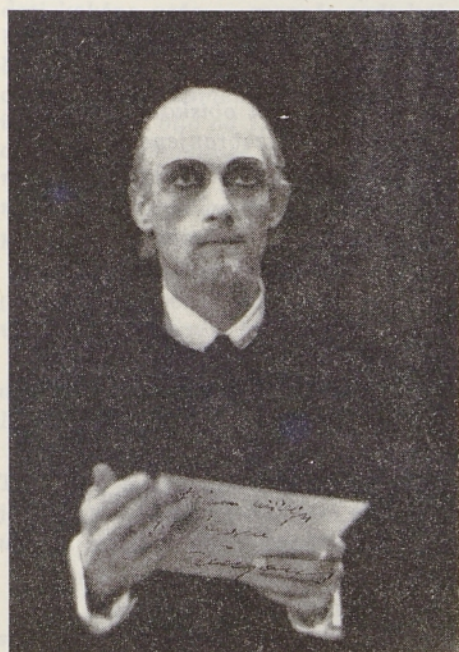
Željo, da bi šel h gledališču gojim že od leta 1920. In ta misel mi je dala moč, da sem energično in sistematično se začel udeleževati na gled. odru, kot

*S F. Blažem v mariborski uprizoritvi
Kreftovih Celjskih grofov, 1932/33*

*Direktor Čampa v Kranjčevi drami,
Maribor 1935/36*

*Knez Miškin v Idiotu Dostojevskega,
Skopje 1939*

*Spitignev v Levstik & Kreftovem Tugo-
meru, Drama Ljubljana 1947/48*

diletant pri raznih društvih — in zadnji 2 leti pri mogoče Vam znanem »Ljud. odru v Mariboru«.

Kjer mi je bila dana prilika se spoznati globlje z gled. umetnostjo in s tehniko gledališča in z režijo.

V letu 1923/24 sem vodil artist. delo v odru skozi celo sezono. Imeli smo okrog 28 predstav.

Režiral sem: Finžgarjevo »Verigo«, Remec: »Užitkarji«, Meškovo »Mati«, Cankar: »Hlapec Jernej«, Nušić: »Navaden človek«, Tolstoj: »Kjer ljubezen tam Bog«, Milčinski: »Volkašin«, — potem burke in veseloigre: »Maks v škripcih«, »V Ljubljano jo dajmo«, »Damoklejev meč«, »Prepirljiva sosed«.

Bil bi se gotovo oglasil lani v gledališču glede tega, da nisem imel dvoje velikih ovir.

1. Moj oče je bil in je še hud nasprotnik temu, kar je meni bilo ideal od-nosno cilj: Priti in kolikor mogoče se pripraviti za gledališče. Kot mladoleten bi ne mogel brez njegove volje ničesar ukreniti.

2. Vojaščina.

Z novim letom 1926 pa je odslužen moj rok voj. službe. Ko se vrnem tudi ne obstoja več prve ovire.

Govoril sem o tem predno sem šel k vojakom z artist. ravnateljem g. Bratino in gospo Berto Bukšekovo, kateri sem objasnil vse bolj podrobno-ustmeno.

Obljubila mi je, da hoče ob priliki govoriti z Vami o tem. Nimam visoko letečih namenov, koji se uresničijo mogoče velikim talentom. Imam pa dobro voljo in veselje do stvari, katero poznam in vem, da se mora veliko žrtvovati, ako ji hoče človek služiti resno in z ljubeznijo.

Moja izobrazba je samouk. Ni bilo prilike odnosno »razmere« niso dale, da bi se izobrazil. Imam pa praktično življenje za sabo — samo borbo za obstanek! Tri in pol leta sem bil miz. vajenec, v tem času sem obiskoval 2 meseca dram. šolo g. Skrbiniška, dalj nisem smel, ker mi je bilo zabranjeno.

Postal sem pomočnik, tako sem si lahko solidno uredil z 6000 K na mesec svojo eksistenco! — Vprašanje glede gaže!

Vem kakšne so razmere v Marib. nar. gled. z drž. subvencijo. Pripravljen sem stvari na ljubo pustiti 1000 K mesečno in z 15. jan. 1926, ko uredim svoje stvari, bi Vam bil na razpolago!

Uljudno Vas prosim g. intendant ako bi
mi blagovolili poslati

Vaše mnenje glede moje prošnje!

(Za odgovor znamka)

Z odličnim spoštovanjem

Makso Furjan

Oprostite g. doktor tej pisavi in papirju!

Tu je Macedonija, saj ni prostora ne časa.

Makso Furjan

3. bat. 2. četa 28. peš. puk.

Devdelija Macedonija

Spoštovani g. upravnik!

Mislil sem, da Vas bom našel danes v pisarni g. intendant, ker v tednu ne bi rad pustil službe oz. težko dobim dopust. Moram pa Vam natančno objasniti moj položaj, moje namere, načrte in zahteve!

Na podlagi mojega oz. najinega zadnj. ustn. razgovora bi Vam rad povedal sledeče:

1. Radi maskiranja: To je skoraj izključno gospodarska zadeva in jaz sem o tem mnogo razmišljal in opazoval že prej. Maskerski material stane denarja, to vem sam po sebi. Gledališki material kakor krep, šminke, lasulje, to je bilo (nočem nobenemu škodovati!) do sedaj vsakomur prosto na razpolago — vsak je šminkal kakor je hotel, kradel iste, lasulje so se pokvarile, nihče ni pazil, vse je bilo kot bi prašiče spustil h koritu — pa ali ste videli kedaj dobro masko (nekaj »fain« da bi vzbudilo pozornost) med statisti zboristi? Vse po eni šabloni, ker nihče ni o tem vodil računa. Sicer pa bi rad, da bi o tem govorila ustmeno, kako si v podrobnem zamišljam to reorganizacijo. Delal sem kakor veste mnogo pri diletant. odrih in vem kako je treba delati z maso. Radi izpopolnitve o tem se sedaj še učim knifanja brad in brk pri frizerju v stolni ulici.

2. Inšpiciranje: Jako rad bom prevzel vse ampak prosim z striktno določbo in pogodbi, samo one komade t. j. v drami kjer ni štatistov in zbora! Maskirati in inšpicijent skupaj — ne bo šlo!

3. Pogodba sama: Jaz vem g. doktor, da bi Vi radi odložili mojo zadevo na poznejši čas — to je čisto trgovska poteza, da Vam ne bi bilo mogoče treba dati kakšno gažo — mogoče tudi kaj drugega — tega jaz niti omenil ne bi, to bi bila Vaša prosta dobra volja. Ampak tu je druga zadeva, ki jo bom tu obrazložil in preko katere ne morem. Ako sklenem pogodbo sedaj, kakor store vsi drugi, lahko vzamem 1 mesečni bolniški dopust — do katerega imam pravico in sicer bi to bilo od 1. jul. do 1. aug., potem imam po prvem aug. podati izjavo oziroma za enomeseč. plačilno dobo odpoved na službo, to je pri nas pogojno na obe strani ako je izstop ali odpustitev korektna. — In v tej odpovedni dobi nimam več pravice do dopusta — tega pa bi na vsak način rad imel. Potem pa je že 1. septem. tu in jaz bi bil zelo prikrajšan.

V tem mesecu mojega dopusta bi prevzel ves gled. maskerski material, ga popravil, očistil itd., torej pripravil pač vse za bodočo sezono. — Iz tega vidika g. upravnik bi želel, da midva urediva oficijelno zadevo jutri!

4. Denarni pogoji: Na mojem sedanjem mestu imam kakor sem Vam povedal Din 1200.— od Vas sem prejemal z honorarji Din 400.— pavš. na mesec t. j. Din 1600.—

Torej napraviva tako: Angažirate me kot: Igralec inšpicijent in šef maske. Temeljno gažo D. 1200.— za funkcijo maskerja meseč. Din 400.— (g. Harastovič je prejemal Din 500.— to sem izvedel že v zimi) in honorar ako nastopam v dveh ulogah odnosno ako inšpiciram in igram!

Torej skupno entisočeststo dinarjev, ki naj bi bila določna v pogodbi!

G. upravnik! Čakal sem dolgih 6 let, dolga je doba priprave za ta poklic — seveda ni preveč! Kritike sem imel vedno dobre in eto poglejte te zadnje! Uporabljuv sem — napredoval sem to vidi vsak!

Moj dnevni zapisnik pa dokazuje, da sem bil tudi precej zaseden — do sedaj v letošnji sezoni 72 nastopov — (z datumi prosim).

Upam in vem, da mi Vi g. dr. Brenčič tudi želite, da bi napredoval še v bodoče, kar dal Bog!

Spoštovanjem
beleži Makso Furjan

Maribor 8. VI. 30

3

Spoštovani gospod upravnik.

Od g. VI. Skrbinška, ki se nahaja na gostovanju v Skoplju sem izvedel, da boste ob 20 letni jubilejni sezoni uprizorili ciklus slovenskih del, med drugimi tudi Kreftove »Celjske grofe«!

Na osnovi tega g. upravnik obračam se tem potom na Vas z željo, da mi po daljši odsotnosti iz Marib. gled. dovolite gostovanje v »Celjskih« z mojo staro ulogo.

Ako bi bilo mogoče da odigram 5 predstav bilo to »Celjskih grofov« ali podeljeno še s kakšno Cankarjevo dramo (mogoče »Hlapci« ali pa »Kralj na Betajnovi«) ali pa v drami od K. Hamsuna »V krempljih življenja« ki je pravkar v Skoplju doživela velik uspeh. Kakor mi je rekel g. Skrbinšek, da je tudi pri Vas na repertoarju. To bi mogoče bilo interesantno ker sem odigral v tem komadu z lepim uspehom veliko ulogo, pa bi v tem slučaju samo priučil slovenski tekst. Prosil bi Vas ako se odločite da imam Vašo odločitev vsaj 14 dni pred gostovanjem radi tuk. repertoarja.

Kar se tiče honorarja verujem da se bova sporazumela.

Ta moja ponudba za gostovanje, kakor tudi gostovanje ni in ne bi imelo demonstrativni značaj, ampak sam kot moja iskrena želja, da pridem zopet v slovensko gledališče, ako bodo zato ob času ugodne prilike in pogoji, bilo to v Mariboru ali v Ljubljani.

Ako ste tako ljubeznivi prosim Vas sporočite mi Vašo načelno odločitev v toku druge polovice tega meseca.

Sprejmite iskrene pozdrave in srečno delo v jubilej. sezoni

beležim Furjan Maks

Skoplje, 11. 9. 1939

4

Direkciji Drame SNG, v Ljubljani

Podpisani M. Furjan bi želel odnosno predlagal, da umetniško vodstvo Drame postavi v repertoarni plan za sezono 1950/51 tudi sledeče drame:

Ivan Cankar: Kralj na Betajnovi

Ibsen: Graditelj Solnes

Balzac: Sorodnica Liza (po istoim .rom. je dramat. v srb. prevodu)

Gorky: Na dnu

Nušić: Sumljiva oseba

Krleža: Galicija (V logoru)

Kralj Klavdij v Hamletu, Drama Ljubljana 1947/48

Jura Krefl v Potrčevi drami Krefli, Drama Ljubljana 1947/48

Gremio v Shakespearovi Ukročeni trmoglavki, Drama Ljubljana 1957/58

Lenin v Optimistični tragediji Višnjevskega, Drama Ljubljana 1957/58

Ker se je ob priliki gostovanja naše drame v Beogradu mnogo pisalo o oblikovalni transformaciji pojedinih umetnikov iz našega kolektiva, (Levarjeva, Sever St.) se mi zdi potrebno, da umetniško vodstvo pri zaposlitvi ostalih igralcev da istim možnost transformacije pač s tako pestrim in bogatim repertoarjem, a pred vsem z prevdarno podelitvijo vlog, da ne bi izgledalo kakor da je privilegij mogoč v umetniško zrelem kolektivu.

Hočem biti odkrit, zato sem napisal gornjo pripombo. Za svoje 23 letno delo bi tudi želel igrati v zgoraj predlaganih delih v bodoči sezoni in to: Župnika v Kralju na Betajnovi, Solnesa v Graditelju Solnesu v slučaju, da bo na repertoarju v dokaz o eventuelni zmožnosti v igralski transformaciji

SF-SN!

Dne 23. 1. 1950

Furjan Maks

5

Maks Furijan je okroglih petdeset let dejavni igralec na deskah poklicnega gledališča. V tem obsežnem časovnem razponu je izoblikoval in utrdil svoj značilni igralski profil, ki nosi v slovenskem gledališkem svetu svojevrsten pečat.

Maksa Furijana je na pot slovenskega igralca pospremila dvojce: izšel je iz obrobja slovenskega ozemlja, iz haloškega Zavrča na pragu panonske ravnine, in drugič, med poklicne igralce se je prebil iz proletarskega okolja mariborskih železniških delavnic, kjer je začel po prvi svetovni vojski delati kot mizar. Gledališko se je šolal pri učiteljih mladih igralskih rodov v Mariboru, pri Milanu Skrbinšku (1920—1922) in Radetu Pregarcu (1927—1929), vmes pa je z velikim žarom sodeloval v mariborskih ljubiteljskih gledaliških družinah, zlasti na Ljudskem odru. Rade Pregarc je obetavnemu Furijanu dajal zahtevne igralske naloge že med šolanjem, ko je mladi mizarski pomočnik garal prvi del dneva v delavnicah, drugi del v igralski šoli, na skušnjah in na predstavah v poklicnem gledališču. Kritikom je takoj udaril v oči, ko je leta 1929 kot petindvajsetletni mladenič zaigral starega Epkala v Ibsenovi Divji rački. Makso Šnuderl je Furijanovega patra Lorenza iz Shakespearovega Romea in Julije isto leto že opisal, da je bil »presenetljivo točen in zelo zanimiv; za to kreacijo sme redko talentiranega diletanta zavidati marsikak poklicni«. Furijana je še isto leto, 1929., angažiral upravnik mariborskega Narodnega gledališča dr. Radovan Brenčič. Tri leta kasneje je Furijan nastopil v vlogi Hermana II. v Kreftovih Celjskih grofih. Takrat je kritik Radivoj Rehar razsodil, da ga je »podal mojstrsko in napravil mojstrski izpit; poslej ga lahko štejemo med prve«. Furijanu se je odprla pot navzgor. Silva Trdinova je o Furijanu leto kasneje zapisala, da je »izobražen, ambiciozen in talentiran igralec«, in ko je dr. Vladimir Kralj ocenjeval mariborsko gledališko sezono 1935/36, je o Furijanu pribil, da je »brez dvoma najmočnejši v lanski sestavi ansambla, naravnost neizčrpen zaklad mimičnih vizij...«. Žal se je Maks Furijan tedaj zaradi mariborskih gledaliških razmer odpravil v Osijek, od ondod v Skopje, pa spet nazaj v Osijek, nato pa v Zagreb. Za več kot deset let se je odtegnil slovenskemu gledališču, v katero se je povrnil l. 1947, ko je bil sprejet v ljubljansko Dramo. V njej je kot redni član nastopal do upokojitve leta 1962. Od takrat sodeluje kot gost v ljubljanskih poklicnih in eksperimentalnih gledališčih, pri ljubiteljih, nasto-

Z B. Kraljem v filmu Dolina miru F. Štiglica, 1956

pal pa je tudi v celjskem Slovenskem ljudskem gledališču. Mimo gledališča je v povojnem obdobju odigral vrsto vlog na radiu, televiziji in v filmu.

V ljubljanski Drami je Furijan izoblikoval vrsto različnih odrskih postav: vojvodo Cornwallskega v Kralju Learu, Oronta v Molièrovem Ljudomrzniku, kjer je po besedah Tarasa Kermaunerja, »kot običajno prednjačil v maski«, generala v Hsiungovi Gospe Biserni reki, ki da ga je podal »z odlično masko in grotesknostjo« (Marjan Javornik), lepo upodobil Grèbauvala v Hochwälderjevem Javnem tožilcu, patra Timoteja v Machiavellijevi Mandragoli, starega skavta Carwrighta Langmeda v Ustinovi Trobi kakor hočeš, »še eno imenitnost, ki jo je Furijan dodal svoji galeriji izrednih odrskih postav«, tako je zapisal Jože Javoršek, dona Pedra v Tirsa de Molina Don Gil v zelenih hlačah »z odlično karakterno masko in igro commedie dell' arte«, Bardolfa v Henriku IV., Gajeva v Češnjevem vrtu Antona P. Čehova, strica Pleasanta v Tennesseeja Williamsa Orfej se spušča, vaškega nemčurja Vrtnika v Potrčevih Kreflih, župnika v Cankarjevih Hlapcih, Krnca v Kralju na Betajnovi, zdravnika v Marceaujevem Jajcu, dr. Franja Repiča v Krajnskih komedijantih Bratka Kref-ta, Echa v Osbornovem Luthru, Mr. Whitespoona v Kesselringovi komediji Arzetnik in stare čipke, ob štiristoletnici kmečkih puntov grofa Franca Tahija v Kreftovi Veliki puntariji, Othella v uprizoritvi Mestnega gledališča ljubljanske-

ga, igralca Kneza v Jovanovičevi igri Igrajte tumor v glavi in onesnaženje zraka, drugega tipa v Lužanovih Srebrnih nitkah. V povojnih tridesetih letih je na slovenskih odrih odigral okrog 130 vlog — bogata žetev. Maks Furijan je igralec z izrednim mimičnim čutom, s čutom za podajanje vnanjih karakteristik lika, katerega oblikuje. Mednje sodijo obraz, gibne posebnosti, posebnosti telesne konstrukcije in ne nazadnje njegovo oblačilo. Maks Furijan ima izjemen dar, da ume dojeti bistvene vnanjostne komponente lika in jih zaokrožiti v enovito, odrsko na moč zgovorno podobo. Zato je Furijanova galerija najrazličnejših človeških tipov in originalov sila pisana. Zlasti s to svojo umetnijo je postal neodmisljiv sestavni del slovenskega gledališča. Furijanova stvariteljska moč je usmerjena v značilne detajle, ki bistveno karakterizirajo upodobljeni lik. Takšno ustvarjanje se kajpada prilega že v literarni predlogi izjemno zastavljenim likom, še posebej komedijskim, kar ga nosi že proti področju situacijske in groteskne komedije, ali pa demonskim, negativnim tipom. Iz takšne Furijanove naravnosti je razpoložljivo tudi obilje njegovih odrskih šarž, ki so se — nekatere celo neme, kot na priliko v Novačanovem Hermanu Celjskem hlapec — ohranile v zgodovini slovenske odrske izraznosti. Ta poteza Furijanovega igralstva je seveda prisotna tudi v igralčevem oblikovanju psihološko nadrobneje naslikanih dramskih postav. O tem je dr. Vladimir Kralj izredno pronicljivo ugotovil: »Furijan rajši igra idejo nekega igralskega lika, nekega značaja, kot karakter sam v njegovi izkustveni zapletenosti in polnosti.«

Maks Furijan je redko znanje ustvarjanja odrske maske prenašal na mladi slovenski gledališki rod, ko je bil od 1955 do letos na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo predavatelj za gledališko šminkanje. Maks Furijan je kljub izredno dolgemu delovanju v slovenskem gledališču še zmeraj ustvarjalen in zagnan; posebno je opazna njegova zvezanost s slovensko gledališko mladino. Zna prisluhniti njenim pogledom na gledališko umetnost in jih pomaga prečiščevati s svojimi obsežnimi izkušnjami.

Maribor, 28. 10. 1978.

dr. Bruno Hartman

Maks Furijan (des Archives du Musée du théâtre et du cinéma slovène)

L'article est consacré au quatre-vingtième anniversaire de l'acteur Maks Furijan et reproduit quelques lettres typiques de l'acteur aussi bien que l'argumentation prononcée par Bruno Hartman lors de la remise du prix nommé »La bague de Borštnik« à Maks Furijan.